

اللَّهُمَّ احْمِمْ لَنَا

معاونت پژوهش

به نام خدا

مشور اخلاق پژوهش

بیاباری از خداوند سبحان و اعتقاد به این که عالم محضر خداست و همواره ناظر بر اعمال انسان و برای پاس داشت مقام بلند دانش و پژوهش و نظریه اهمیت جایگاه دانشگاه در اعتلای فرهنگ و تمدن بشری، مادنشویان و اعضایی هستند علمی و احادهای دانشگاه آزاد اسلامی متعهد می شویم اصول زیر را در انجام فعالیت های پژوهشی مد نظر قرار داده و از آن تعظی کن کنیم:

- ۱- اصل برائت: التزام به برائت جویی از هرگونه رفتار غیر حرفه ای و اعلام موضع نسبت به کسانی حوزه علم و پژوهش را به شائبه های غیر علمی می آلائند.
- ۲- اصل رعایت انصاف و امانت: تعهد به اجتناب از هرگونه جانب داری غیر علمی و حفاظت از اموال، تجهیزات و منابع در اختیار.
- ۳- اصل ترویج: تعهد به رواج و دانش و اشتهاء نتایج تحقیقات و انتقال آن به همکاران علمی و دانشجویان به غیر از مواردی که منع قانونی دارد.
- ۴- اصل احترام: تعهد به رعایت حریم ها و حرمت ها در انجام تحقیقات و رعایت جانب تقد و خودداری از هرگونه حرمت شکنی.
- ۵- اصل رعایت حقوق: التزام به رعایت کامل حقوق پژوهشگران و پژوهشیدگان (انسان، حیوان و نبات) و سایر صاحبان حق.
- ۶- اصل رازداری: تعهد به صیانت از اسرار و اطلاعات محرمانه افراد، سازمانها و کشور و کلیه افراد و نهاد های مرتبط با تحقیق.
- ۷- اصل حقیقت جویی: تلاش در راستای پی جویی حقیقت و وفاداری به آن و دوری از هرگونه پنهان سازی حقیقت.
- ۸- اصل مالکیت مادی و معنوی: تعهد به رعایت کامل حقوق مادی و معنوی دانشگاه و کلیه همکاران پژوهش.
- ۹- اصل منافع ملی: تعهد به رعایت مصالح ملی و در نظر داشتن پیشبرد و توسعه کشور در کلیه مراحل پژوهش.

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد تهران مرکزی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه زبان و ادبیات عرب

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)

گرایش: زبان و ادبیات عرب

عنوان:

ترجمه و شرح ادبی موضوعی دو قصیده از حازم قرطاجنی و ابن جزی در مدح

پیامبر (ص)، تضمین دو قصیده (امرؤ القیس)

استاد راهنما:

دکتر علیرضا باقر

استاد مشاور:

دکتر ناهید گندمیکال

پژوهشگر:

علی رمضانپور مرزی

تابستان ۱۳۹۲

تقدم به:

همسر مهربان و فداکارم که با صبر و سکینایی در تمام مشکلات زندگی همیشه بادیای صبر و ایثار و محبت های فراوانش، وفادار و همراهم بود. و موجبات آرامش روحی و فکری مراد تدوین این پایان نامه فراهم آورد.

و

برگ سبزی نثار نور چشمانم (یاسین، محمد رضا و علیرضا) که کلمات شادی و خوشی ایشان، صرف تحصیلم شد.

و

به معلمان و همه آنان که علم و معرفت را به من آموختند.

تقدیر و تشکر

«من لم یسکر المخلوق لم یسکر الخالق»

حمد و سپاس خداوند منان را که چراغ توفیق فراراهم داشت و با عنایت خود توفیق غواصی دریای بیکران مدایح نبوی را به بنده حقیر ارزانی کرد تا با دست یازیدن به دروانه یابی از این اقیانوس، آنچه یافتیم در خدمت دوستداران و علاقمندان به فرهنگ ناب محمدی قرار دهیم.

سپاس و قدرانی از وجود استادان اندیشمند و کرانمایه ام که سخاوتمندانه بذل علم و کمالات کرده اند و سپاس از: استاد فرزانه و با اخلاق جناب آقای دکتر علیرضا باقر که از راهنمایی ایشان بسیار کسب فیض کرده ام و استاد عالم و ارجمند سهرکار خانم دکتر ناهید گندمیکال که مشاور بنده در این پژوهش بوده و سپاس از تمامی اساتید محترمی که در سال های ۸۹ تا ۹۲ افتخار شاگردی شان را در واحد تهران مرکز داشتم.

بسمه تعالی

تعهد نامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب علی رمضانپور مرزی دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته به شماره دانشجویی ۸۹۰۹۴۱۰۸۵۰۰ در رشته زبان و ادبیات عرب که در تاریخ ۹۲/۰۶/۰۶ از پایان نامه خود تحت عنوان ترجمه و شرح ادبی موضوعی دو قصیده از حازم قرطاجنی و ابن جزی در مدح پیامبر(ص)، تضمین دو قصیده (امرؤالقیس) با کسب نمره ۱۶/۵ و درجه بسیار خوب دفاع نموده ام بدین وسیله متعهد می شوم :

۱. این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه ، کتاب ، مقاله و ...) استفاده نموده ام ، مطابق ضوابط و رویه های موجود ، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده ام.

۲. این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح ، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه ها و مؤسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳. چنانچه بعد از فراغت از تحصیل ، قصد استفاده و هر گونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه داشته باشم ، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

۴. چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچ گونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی :

تاریخ و امضاء :

بسمه تعالی

در تاریخ: ۹۲/۰۶/۰۶

دانشجوی کارشناسی ارشد **علی رمضانپور مرزی** از پایان نامه خود دفاع نموده و با نمره ۱۶/۵ بحروف

شانزده و نیم و با درجه بسیارخوب مورد تصویب قرار گرفت.

امضاء استاد راهنما

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	چکیده
	مقدمه
	فصل اول: کلیات
۶	۱-۱) عنوان تحقیق: .....
۶	۲-۱) مسئله تحقیق: .....
۷	۳-۱) هدف تحقیق: .....
۷	۴-۱) قلمرو تحقیق: .....
۷	۵-۱) پیشینه تحقیق: .....
۷	۶-۱) روش گرد آوری اطلاعات: .....
	فصل دوم: زندگی نامه امرؤالقیس، حازم قرطاجنی وابن جزی
۹	۱-۲) امرؤالقیس: .....
۱۱	۲-۲) حازم ابن محمد قرطاجنی .....
۱۳	۱-۲-۲) آثار حازم: .....
۱۴	۲-۲-۲) آثار شعری حازم قرطاجنی .....
۱۶	۳-۲) ابن جزی: .....
۱۸	آثار ابن جزی: .....
	فصل سوم: ترجمه و شرح دو قصیده
۲۰	قصیده اول .....
۱۰۳	قصیده دوم .....
	فصل چهارم: تطبیق و نتیجه گیری و پیشنهادها
۱۳۹	۱-۴) محورهای قصیده اول که سروده حازم قرطاجنی است. ....
۱۴۰	۲-۴) محورهای قصیده دوم که در انتساب آن به ابن جزی تردید است. ....
۱۴۱	۳-۴) باتوجه به محورهای این دو قصیده می توان اینگونه برداشت کرد که: .....
۱۴۳	۴-۴) شباهت های دو قصیده .....
۱۴۳	۵-۴) واژگان و صور خیال .....

۴-۶) نتیجه: ۱۴۴

۴-۷) پیشنهادات ۱۴۵

چکیده:

«از صدر اسلام تاکنون شاعران بسیاری ذوق و قریحه شاعرانه خویش را جهت ستایش پیامبر اکرم اسلام(ص) به خدمت گرفته اند؛ برخی از این شاعران با پیروی از پیشینیان در این عرصه گام برداشته و بر اساس شیوه آنان در قصیده سرایی و مدح، به این امر همت گمارده اند. و برخی دیگر نیز شیوه پیشینیان را رعایت نکرده اند. حازم قرطاجنی و ابن جزئی کلبی دو تن از شاعران قرن هفتم و هشتم هجری در اندلس هستند که هر کدام قصیده ای در مدح پیامبر با استفاده از صنعت تضمین سروده اند. حازم قرطاجنی قصیده معلقه امرؤالقیس را و ابن جزئی قصیده لامیه وی را تضمین کرده اند. در این پایان نامه این دو قصیده ترجمه، شرح، تفاوت ها و شباهت های آن دو بررسی شده است؛ از بررسی این دو قصیده چنین برمی آید که محور اساسی قصیده ابن حازم جنگ ها و غزوات پیامبر(ص) و محور قصیده ابن جزئی معجزات آن بزرگوار بوده است. کلید واژه: امرؤالقیس، حازم قرطاجنی، ابن جزئی، مدح پیامبر(ص) و تضمین.

مقدمه:

مدح نبوی یعنی تمجید و ستایش از پیامبر بزرگوار اسلام و بیان فضائل، مناقب، صفات، معجزات و کردار آن بزرگوار جهت احترام و گرامیداشت ساحت مقدس ایشان است.

ممدوح و ستوده، انسانی متفاوت با دیگران است و با ملکوت ارتباط داشته و حجاب ها و پرده ها برایش کنار می روند؛ چنان که آیات متعددی به آن تصریح کرده است. علاوه بر این، دارای اخلاق حمیده ای است که قرآن او را ستوده و می فرماید: "وَأَنَّكَ لَإَعْلَىٰ خَلْقٍ عَظِيمٍ؛ و به راستی که تو را خوبی والا است".

از آنجایی که شخصیت برجسته پیامبر(ص) از کودکی مورد اعتماد و احترام قریش و دیگر قبایل بود شاعرانی به مدح ایشان و ذکر فضیلت و اخلاق نیکوی ایشان در همان دوره ی صدر اسلام پرداختند. مانند ابوطالب، علی(ع)... (باقرالحسینی، ۱۴۱۶هـ، ۲۶۷)

مدایح نبوی که یکی از موضوعات شعری و پدیده ای ادبی است، یکباره بوجود نیامده، بلکه نتیجه عوامل زیادی از جمله عوامل تاریخی و درونی است و همه ی این عوامل با درجات مختلف در طول چند قرن تأثیر گذار بوده تا به عصر ما رسیده و کامل شده است.

مدح پیامبر از چه زمانی شروع شده و اولین کسانی که ایشان را مدح گفتند؛ چه کسانی بوده اند؟ عده ای نام اعشی، نابغه، کعب بن مالک و کعب بن زهیر... را برشمرده اند(سبکی، ۱۸۷، ۱۹۰۶). و کسانی چون دکتر مخیمر صالح، آمنه مادر حضرت و بعد خواهر رضاعی پیامبر (شیما) و عبدالمطلب را جزء اولین مداحان ایشان دانسته اند.(همان)

شکی نیست که گروه اول، یعنی کسانی که اعشی و نابغه را اولین مداحان به شمار آورده اند، رسالت و نبوت حضرت را ملاک قرار داده، شعر شعرائی که از آن موقع مدح حضرت را گفته اند، جزء مدایح نبوی شمرده اند؛ ولی کسانی چون دکتر مخیمر صالح، دوران پیش از رسالت را در نظر گرفته اند، یعنی اشعاری را که پیش از رسالت گفته شده، جزء مدایح نبوی می دانند؛ از این رو مدح پیامبر (ص) را از زمان کودکی حضرت می داند و می گوید: اولین اشعاری که در این باره از منابع و مصادر بدست می آید، ابیات زیبایی است که ابو عبدالله بن سعد صاحب "طبقات کبری" آورده

است. این اشعار را آمنه مادر پیامبر، دختر وهب، هنگامی که حلیمه حضرت را گرفته و برای شیر دادن به بیرون شهر می برد، سرود:

"أَعِيذُهُ بِاللَّهِ ذِي الْجَلَالِ   مِنْ شَرِّ مَا مَرَّ عَلَى الْجِبَالِ
حتى أراه حَامِلَ الْحَلَالِ   وَ يَفْعَلُ الْعَرَفَ إِلَى الْمَوَالِي
و غيرِهم من حشوة الرجال"

یعنی او را از تمام بلیات و ناگواری ها به خداوند صاحب عظمت می سپارم، تا اینکه او را بینم که پاکی ها و خوبی ها را بر دوش می کشد و نسبت به خویشان و ولی نعمتان، خوبی روا می دارد و نه تنها به خویشان خوبی روا می دارد، بلکه با زبردستان و افراد تهیدست هم به نیکی رفتار می کند". (سبکی، ۱۹۰۶، ۱۸۷)

در دوره انحطاط در شرق و با شروع جنگ های صلیبی که از سال ۱۹۰۶م تا ۱۲۹۱ به طول انجامید، مسیحیان و یهودیان جنگهای دینی به راه انداختند. و قصد اشغال حجاز و حتی ویران کردن قبر پیامبر را داشتند، آنها راهی سرزمین عربی - اسلامی شدند و در تکذیب رسالت پیامبر قلمفرسایی کردند. در چنین شرایطی علما در ردّ مخالفان اسلام و پیامبر تلاش بسیار کرده اند و بیشتر شعرا مانند ابن نباته (۶۸۶-۷۶۸هـ)، صفی الدین حلّی (۶۷۷-۷۵۰هـ)، بوصیری (۶۰۸-۶۹۶هـ) و ... قصایدی در مدح پیامبر سروده اند که بیشتر مضامین آنها ذکر ویژگی های پیامبر و معجزات ایشان و برتری دادن پیامبر اسلام بر همه فرشتگان و انسانها و دفاع از دین اسلام و حضرت محمد(ص) در برابر نصاری و یهودیان بوده است. (عمر موسی، ۱۹۹۹، ۱۷۶)

اندلس نیز که همواره در حوزه ادبیات رابطه خود را با شرق بسط و گسترش می داد و در انواع اغراض شعری، تحت تأثیر مشرق زمین بود، از این پدیده نیز متأثر و مدایح نبوی به یکی از اغراض شعری در عصر ملوک الطوائف مبدل شد، که شاعران آن عصر به شکل جدیدی از آن دست یافتند. شاعران، بسیاری از حکمت ها، ضرب المثل ها و تمثیل ها را از اشعار جاهلی تضمین می کردند و در آن احساسات خود را نسبت به مقام رسول الله (ص) به تصویر می کشیدند. حازم اندلسی و ابن

جزی کلبی از این دسته شاعران به شمار می آیند. که اولی قصیده معلقه امرؤالقیس و دیگری لامیه امرؤالقیس را تضمین کرده اند.

برای تدوین این پایان نامه، دو قصیده از کتابهای "نفح الطیب" و "ازهار الریاض" که هر دو از مفری تلمسانی هستند، انتخاب شده است، و سعی بر آن است که این دو قصیده ترجمه و شرح، تفاوت و شباهت های آنان بررسی و محورهای اصلی آنان مشخص شود و به این سؤال مورخان، مبنی بر اینکه این دو قصیده سروده یک شاعر است؛ پاسخ داده شود. و آیا می توان با بررسی محورهای دو قصیده به چنین نتیجه ای رسید و یا اینکه نتیجه ای مخالف آن بدست خواهد آمد و این دو قصیده به وسیله دو شاعر متفاوت سروده شده اند.

این پایان نامه در چهار فصل تنظیم شده است که فصل اول آن به کلیات تحقیق اختصاص دارد و فصل دوم آن شامل زندگی نامه سه شاعر: "امرؤالقیس، حازم و ابن جزی" به طور اختصار است و فصل سوم به ترجمه و شرح ادبی و موضوعی دو قصیده می پردازد و فصل چهارم به تطبیق و مقایسه دو قصیده و نتیجه گیری و پیشنهادات اختصاص یافته است.

فصل اول

کلیات

۱ (۴) عنوان تحقیق:

موضوع این تحقیق «ترجمه و شرح ادبی موضوعی دو قصیده از حازم قرطاجنی و ابن جزی در مدح پیامبر (ص) (تضمین دو قصیده امرؤالقیس) است.

۱-۲) مسئله تحقیق:

مدایح نبوی از جمله اغراض شعری است که از زمان قبل از بعثت پیامبر تا کنون مورد توجه شاعران دوره های مختلف بوده است. شاعران اندلس نیز که همواره تحت تأثیر شوق بوده اند، از این قانده مستثنی نبوده اند و علاوه بر شیوه شاعران مشرق زمین در مدیحه سرایی، با تضمین اشعار جاهلی به قصاید خود زیبایی و استحکام خاصی می بخشیدند. حازم و ابن جزی در اصل ملوک الطوائف می زیستند که در اغراض مختلفی چون مدح، زهد، تقوی... شعر می سرودند؛ اما هریک در مدح بخصوص مدح پیامبر(ص) با بکار گیری از الفاظ دقیق و ظریف توانستند دو قصیده از معلقه و لامیه امرؤالقیس را که خود از شاعران بزرگ ادب عرب است، و شعر او همواره مورد توجه شاعران پس از وی بوده است به گونه ای که بسیاری به شرح و تضمین و تخمیس اشعار او پرداخته اند، تضمین کنند. و معانی آن را به مدح پیامبر(ص) تغییر داده اند، البته قصیده دوم که با همین شیوه در کتاب نفخ الطیب آمده است، در نسبت آن به حازم و یا ابن جزی کلبی اختلاف است.

در این پژوهش افزون بر ترجمه و شرح این دو قصیده به این پرسش که سراینده قصیده ی دوم چه کسی بوده است نیز، پاسخ داده خواهد شد.

۱-۳) هدف تحقیق:

اهداف پژوهش عبارتند از:

- ۱ - آشنایی بیشتر با مدایح نبوی.
- ۲ - تحلیل و شرح دو قصیده از حازم و ابن جزی که در این زمینه سروده شده است.
- ۳ - تحقیق در زمینه انتساب قصیده دوم به حازم یا ابن جزی.

۱-۴) قلمرو تحقیق:

بررسی دو قصیده از ابن حازم و ابن جزی و دو قصیده امرؤالقیس که مبنای قصاید آن دو شاعر است.

۱-۵) پیشینه تحقیق:

درباره مدح پیامبر (ص) مطالب متعددی در کتابهای گوناگون و در عصرهای مختلف به زبان های عربی و فارسی آمده است. اما درباره دو قصیده ی یاد شده، مربوط به دوره ملوک الطوائف مطالبی به نگارش در نیامده است.

در این جا به برخی از کتبی که درباره مدایح نبوی به نگارش در آمده است، اشاره می کنیم: «فن المدایح النبویه فی العصر المملوکی، نوشته غازی شیب و «المدایح النبویه فی الادب العربی» نوشته زکی مبارک، که تا حدی پیرامون این موضوع پرداخته بودند.

۱-۶) روش گرد آوری اطلاعات:

روش گرد آوری اطلاعات در این تحقیق به روش کتابخانه ای است

فصل دوم
زندگی نامهٔ امرؤ القیس،
حازم قرطاجنی و
ابن جزی

۲-۱) امرؤالقیس:

امرؤالقیس در حدود سال ۵۰۰ م، در نجد متولد شد. مادرش فاطمه دختر ربیعہ، خواهر کلب و مهلل تغلبی بوده. دوران کودکی را همچون شاهزادگان به سر کرد و به لذت جویی و عیاشی و لالایی گری افتاد. آنگاه به سرودن شعر پرداخت و در آن لذت جویی ها و خوش گذرانی ها و عشقها و حوادث عاشقانه خود را توصیف کرد و در این توصیف پای از حدّ مقام خود بیرون می نهاد. (فاخوری، ۱۹۹۱، ۱۷۷/۱)

پدر او حُجر ملقّب به آکل المُرار از اشراف قبیله کنده و از پادشاهان آن قبیله بود. مادر وی از بنی اسد از قبیله مُصَرّ است که مطیع پادشاهان کنده بود. وقتی که پدر فرزندش را در عیش و عشرت با زنان و در زشت کاری دید، بر او خشم گرفت و او را از عیاشی و عشرت با زنان باز داشت و چون سخن پدر در او فایده نبخشید، او را از خود طرد و تبعید کرد. و بعضی از گدایان و دزدان عرب و بی خانمان ها اطراف او را گرفتند. آنان در کنار آبها می آمدند و می آرامیدند و برای غذای خویش حیوانات را ذبح می کردند و همچنین شراب می نوشیدند و به طرب مشغول بودند و زنان آوازه خوان هم برای آنها می خواندند. او در یکی از سفرهای خود در سرزمین "دَمُون" (شهری در حضرموت یمن) مشغول شرب خمر و بازی نرد با دوستانش بود که خبر کشته شدن پدرش به وسیله بنی اسد به او رسید. (اسکندری، ۱۳۸۱، ۸۸/۱)

پس امرؤالقیس گفت: پدرم در کوچکی مرا فرو گذاشت و در بزرگی خویش را به من وا گذاشت. نه امروز در او هوش و بیداری است و نه فردا مستی. امروز شراب است و فردا فرمانروایی. و از آن پس لهُو و لعب را رها کرد و به گرفتن انتقام خون پدر و بازگرداندن پادشاهی از دست رفته برخاست. (فاخوری، ۱۹۹۱، ۷۷/۱)

او به عجز و ناتوانی خود در گرفتن انتقام خون پدر آگاه بود؛ زیرا دشمنش قوی بود و همچنین می دانست که آن دشمن اگر جا و مکانش را بداند، او را دستگیر می کند. مدتی را گذراند در حالی که با تغییر چهره در یمن و نجد و حجاز می گشت تا قبیله هایی را به کمک بخواهد. کسی به او کمک نکرد. تا اینکه به سموأل صاحب قصری معروف در تیما رسید و از او خواست که او را به حارث بن ابی شمر غسانی که صاحب نفوذ در نزد قیصر روم بود، معرفی کند. پس او به قصر قیصر رفت و شخصی با سخن چینی و بدگویی او را نزد قیصر بد نام کرد و گفت: امرؤالقیس تو را دشنام داد. قیصر پیراهنی زهرآگین به او هدیه داد و چون شاعر امرؤالقیس آن را پوشید. در سال ۵۴۰م کشته شد. (زیدان، ۱۹۹۶م، ۱/۱۰۱)

آثار امرؤالقیس:

بیشتر شعر امرؤالقیس از بین رفته است و آنچه باقی مانده دیوان شعر اوست که حدود ۲۵ قصیده است که برای اولین بار در سال ۱۸۳۷م، در پاریس چاپ شد. و در سال ۱۸۶۵ م، بطلیوسی در مصر به چاپ و شرح آن اقدام کرد و همچنین در سالهای بعد در قاهره، بیروت و حیدرآباد نیز به چاپ رسید. (عمروفروخ، ۱۹۹۲م، ۱/۱۲۱)

امرؤالقیس شاعر بزرگ عرب دارای سه قصیده مشهور است: معلقه، لامیه و بایئه که معلقه او حدود ۸۰ بیت در بحرطویل است و به سه بخش تقسیم می شود.

- ۱ - توقف شاعر بر اطلال و آثار خانه محبوب و یاد ایام وصال و گریستن بر او
- ۲ - وصف ماجراهای عاشقانه بخصوص در داره جلجل
- ۳ - وصف آنچه که در هنگام آوارگی و بی خانمانی دیده بود، شامل "وصف شب، وادی گرگها، وصف اسب و شکار، وصف برق و سیل". (فاخوری، ۱۹۹۱م، ۱/۱۸۲-۱۸۳)

۲-۲) حازم ابن محمد قرطاجنی

ابوالحسن حازم بن محمد بن حسن بن حازم اُوسی انصاری قرطاجنی که منسوب به قرطاجنه در مشرق اندلس بود و در سال ۶۰۸هـ، در آنجا به دنیا آمد. علوم ابتدایی را در سرزمین خود نزد پدر آموخت و برای ادامه تحصیل به مُرسیه و اشبیلیه و غرناطه سفر کرد. و در اشبیلیه با ابوعلی شلوبین برخورد کرد که او حازم را به تحصیل در فلسفه کهن (یونانی) توصیه کرد و او نیز چیزهایی از آن آموخت. (عمر فروخ، ۱۹۹۲، ۶ / ۲۹۱ - ۲۹۲)

کنیه اش ابوالحسن ملقب به هنی الدین است. پدرش قاضی شهر «سَرَ قُسُطَه» بود. وی در کودکی قرآن را حفظ کرد و در جوانی علوم شرعی و ادبی آموخت. سپس برای کسب علم به شهرهای اندلس سفر کرد؛ برای بهره مندی از محضر طرسونی، معروف به یوسف مُرسی به مُرسیه رفت و همچنین در غرناطه و اشبیلیه، حدیث، ادب عربی، منطق، خطابه و شعر را از شلوبینی آموخت و آثار ابن رشد و فارابی و ابن سینا را مطالعه کرد. (صفدی، ۲۰۰۰، ۱۱ / ۲۰۸)

ابوحیان می گوید: او در نظم و نثر ادبیات و زبان و عروض و علم بیان فرزانه روزگار خود بود و از حدود هزار استاد روایت کرد. او جوهر و نگین سخنوران، دریای ادیبان، دارای اختیارات عظیم و اختراعات عالی است و کسی را که تا کنون به مانند او در جمع آوری علم زبان و بیان بالاتر از او باشد نمی شناسیم. (مقری تلمسانی، ۱۹۷۸، ۳ / ۱۷۲)

حازم ادیب، شاعر، نحوی، عروضی و متقد نامی اندلسی قرن هفتم و مؤلف اولین کتاب کامل نقد ادبی در زبان عربی بود. او را قُرطُبی و ابن حازم به اشتباه خوانده اند. (سیوطی، ۱۳۸۴ هـ، ۱ / ۴۹۱)

حازم در زادگاهش مشهور شد. در علوم ادبی سر آمد زمان خود شد و در فقه مالکی، حفظ حدیث، روایت اخبار و اشعار و سرودن شعر تبحر یافت. نوآوری و خط خوش او نیز ستودنی بود. (فیروز آبادی، ۲۰۰۱، ۱ / ۵۹)

شاگردان زیادی چون ابن رشد، ابوحیان اندلسی، عبدری، ابن سعید مغربی، ابولفضل تجانی، احمد بن یوسف قهری کُبلّی، محمد بن علی کتانی، ابن راشد قفصی، و ابن قوبع از محضر او بهره مند شدند. (مقری تلمسانی، ۱۹۶۸، ۲ / ۵۸۹)